

Школяр Мар'яна

Національний університет "Львівська політехніка"

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В КОНТЕКСТІ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

© Школяр М., 2003

Розглянуто особливості політичної взаємодії та взаємовпливу між суб'єктами (політичними лідерами) та об'єктами (послідовниками) процесу політичного лідерства. Описано способи домінування, якими володіє лідер як суб'єкт процесу політичного лідерства.

The peculiarity of political interaction and mutual influence between the subject (the political leader) and the object (the followers) of the process of political leadership was considered. The methods of dominion which the leader possess as a subject of the process of political leadership have been described.

Роль особи в політичному процесі завжди була предметом суперечок між мислителями різних напрямків. Її визнавали або заперечували, применшували або перебільшували. Але численні факти замаху на царів, вождів, політичних діячів свідчать про те, що в суспільній свідомості існує досить стійка тенденція сприймати владу персоніфіковано. За висловом одного з авторитетних дослідників, політика – це переважно лідерство або прагнення до лідерства як однієї з найбільш розповсюджених форм політичної взаємодії [15, с.146].

Жоден політичний процес неможливо уявити без участі політичних лідерів. Дуже часто власне політичні лідери визначають зміст і характер політичних подій. Роль політичних лідерів надзвичайно велика у становленні, розвитку та згасанні суспільств, політичних інститутів, систем поглядів. Пояснення минулого і нинішнього стану суспільств, політичних інститутів, передбачення їхнього майбутнього ефективно тоді, коли вирішені методологічні проблеми пізнання політичного життя з точки зору функціонування політичних лідерів. **Проблема** політичного лідерства є надзвичайно **актуальною**, адже саме людські виміри політичного процесу вирішують долю самого політичного процесу в регіональному і глобальному масштабах.

На сьогодні нема загальноприйнятого визначення поняття політичного лідерства, відсутнє однозначне тлумачення політичного лідерства в роботах прихильників тих чи інших теорій, хоч кожен із авторів не заперечує важливої ролі взаємостосунків між лідером та послідовниками (масами). Проблему взаємодії між суб'єктом та об'єктом описаного процесу досліджували в межах таких теорій: "взаємодії-очікування" (Дж. Хоманс, Р. Стогнілл, С. Еванс, Ф. Фідлер), котрі спираються на настрій лідера та послідовників, що виникає під час їх спільної діяльності; "гуманістичні" теорії (Д. Мак Грегор, С. Аргіріс, Р. Лікерт, Р.Р. Блайк, Дж. Моутон) – апелюють до внутрішніх потреб лідера та послідовників; "атрибутивні" теорії (Р. Мічелз, А. Бентлі, Дж. Пейдж, М. Едельман, Г. Мітл) – описують лідера як "маріонетку" в руках послідовників, доля якої залежить від волі групи; теорія "обміну" (У. Берн, К. Джорджей, Г. Келлі, Дж. Марч, Г. Саймон, Дж. Тібо) – трактує лідерство як ринкові відносини, в яких кожна зі сторін прагне свої вигоди; "мотиваційні" теорії (С. Мітчел, С. Еванс) – спираються на дослідження спонукальних сил, котрі визначають поведінку лідера та послідовників. До цього питання прив'язана увага і вітчизняних дослідників (Д. Видрін, М. Головатий, Г. Почепцов, Б. Кухта, В. Литвин, В. Бебик тощо).

Метою є розкрити досі практично не висвітлений у вітчизняній політичній науці аспект проблеми *політичного лідерства як політичного процесу*, зміст якого великою мірою залежить від особливостей взаємодії між його акторами.

Виклад основного матеріалу. Проблема політичного лідерства – одна із центральних в сучасній політичній науці, де основним є розуміння сутності, механізмів, умов і факторів того, що спонукають або примушують людей визнавати в одній людині лідера, а іншій – відмовляти в праві, привілеї і відповідальності на таке визнання [13, с. 304].

Об'єктивна необхідність лідерства зумовлюється управлінською функцією влади й виникає тоді, коли необхідно оцінити політичну ситуацію та здійснити від імені великої суспільної групи певні дії. З-поміж претендентів на лідерство обирається особа, яка вирізняється найбільшою активністю, інформованістю, інтелектом та ефективністю політичної діяльності [3, с. 285].

Політичний лідер – глава, формальний або неформальний керівник ("вождь") суспільства, політичної групи (угруповань), суспільно-політичної організації чи руху. Як правило, це головна особа політичного процесу, котра здійснює об'єднання і згуртування політичних сил, задає напрямок діяльності державним і

суспільно-політичним інститутам, партіям, політичним рухам, визначає особливості політичного курсу (наприклад, на реформу чи на революційні перетворення чи, навпаки, – на консервацію існуючого стану речей) [11, с.144]. Політичний лідер має пріоритетний вплив на те чи інше політичне об'єднання або на все суспільство через свою участь у політиці [15, с.147].

Політичне лідерство, зазвичай, пов'язане з керівним місцем у суспільній ієрархії, високою урядовою посадою, з володінням управлінським статусом, владою, та означає воно не тільки поведінку людей, що знаходяться на вищих щаблях влади, але й тих, хто перебуває на середньому та нижньому рівні; не тільки монархів, президентів і прем'єрів, а й губернаторів, мерів, лідерів партійних організацій і т.д. Під політичним лідерством мається на увазі не тільки лідерство окремих особистостей, а також колективне лідерство і взаємодія лідера зі своїми послідовниками в єдиному утворенні [13, с.314].

Лідерство – процес, через який певні члени групи *мобілізують і ведуть* за собою групу [9, с.394]. Завдяки своєму цільовому і соціальному керівництву лідери володіють непропорційним впливом. Ті, хто послідовно прагнуть до мети і наділені харизмою впевненості в собі, переважно, викликають довіру і переконують своє оточення йти за ними [9, с.397].

У такому процесі головне – осмислення того, як повинні вести себе лідер і послідовник (підлеглий), якою має бути їх поведінка. У політичній та психологічній науках розглядають дві лінії взаємовідносин в міжособистісному спілкуванні: 1) стосунки між рівними за службовим становищем чи соціальним статусом, за ступенем залежності один від одного (“горизонтальне спілкування”); 2) стосунки учасників взаємодії, які мають різні становища – між керівниками і підлеглими (лідерами і послідовниками) (“вертикальне спілкування”) [6, с.141].

У традиційних суспільствах, в державах, де здійснення влади – особливий сакральний ритуал, “вертикаль” з'єднує три самостійних рівні: лідер (володар) тут знаходиться в певних відносинах з трансцендентними сутностями (“вертикаль вгору”) і з підлеглими (“вертикаль вниз”). У сучасних демократичних суспільствах вертикаль, не зникаючи, редукується до відносин з підлеглими (послідовниками) і осмислюється найчастіше в термінах управління. *Вертикальність процесу* політичного лідерства вимагає особливого складу думок. Послідовно продумуючи логіку взаємовідносин між лідером та послідовниками, можна простежити систему владних стосунків. У центрі уваги опиняються *форми, засоби* управління послідовниками. Будь-який процес здобування визнання лідером не може бути незмінним станом, а є постійним процесом, що і є власне політичним [17, с.64].

Процес політичного лідерства проявляє себе як послідовна зміна станів політичних стосунків між лідером та послідовниками в процесі мобілізації їх діяльності [1, с.50]. Політичні стосунки у найзагальнішому значенні – це стосунки між індивідами, соціальними групами, іншими спільностями, котрі складаються в процесі здійснення політики держави чи в процесі опору їй [14, с.14]. Щодо процесу політичного лідерства, ми вживаємо термін не “політичні відносини”, а “*політичні стосунки*”, оскільки контакти між повноправними, рівними суб'єктами можна назвати політичними відносинами, а між нерівноправними – стосунками [10, с.8].

Політичне лідерство завжди існує в системі тих чи інших суб'єктно-об'єктних стосунків. Суб'єктами таких стосунків виступають і окремі індивіди, і групи, а взаємодії можуть розгортатись як між індивідами, групами, суспільствами, так і між індивідами і групами, індивідами і суспільствами, групами і суспільствами. Лідер (одноосібний чи колективний) не може існувати ізольовано, тому існує ще один елемент суб'єктно-об'єктної структури: лідер і послідовники, лідер і прихильники, лідер та інші члени групи, лідер і ті, кого він веде. Суттєвою характеристикою послідовників є те, що вони дозволяють себе вести, делегуючи лідерові права й обов'язки регуляції взаємовідносин через різні форми домінування-підкорення [11, с.151-152].

Тому лідерство – процес *несиметричної взаємодії* між суб'єктами та об'єктами (групами і суспільствами, індивідами і групами, індивідами і суспільствами), який характеризується стосунками домінування і підкорення [11, с.151]. Визначаючи поняття “лідер” політико-психологічно, слід виходити, по-перше, з того, що він є суб'єктом процесу лідерства (несиметричної взаємодії). По-друге, лідер, завдяки своєму становищу, виконує певні функції. Лідерська функція регуляції (мобілізації) взаємовідносин через різні форми домінування-підкорення є найбільш суттєвою характеристикою лідера. Звідси, виникає таке психологічне визначення: *лідер – суб'єкт процесу взаємодії, що виконує функцію регуляції взаємовідносин через різні форми домінування-підкорення, заради досягнення тих чи інших цілей особистості, групи чи суспільства* [11, с.151-152].

У всіх наведених вище визначеннях для уточнення характеру стосунків, способів реалізації лідерських функцій використовуються поняття “домінування” і “підкорення”. Домінування виявляється, перш за все, у стосунках нерівності, котрі нав’язані лідером. Важливо, що це стосунки очевидної нерівності. Домінування реалізується по чотирьох основних сферах. По-перше, як *вплив і авторитет* – це варіанти психологічного домінування; по-друге, як *насилля* в тих чи інших формах – це варіанти силового домінування; по-третє, як *підкуп* – варіанти економічного домінування; по-четверте, як *політична влада* – це варіант політичного домінування [11, с.152]. Підкорення – стосунки очевидної нерівності, в яких послідовники приймають або вимагають домінування від лідера.

Коротко розглянемо вищезазначені варіанти домінування. Безпосередньо політичне лідерство проявляється як *вплив* суб’єкта політики на її об’єкти. Воно виступає як процес, через який поведінка політичного лідера здійснює зміни у поведінці інших людей, зміни їхніх знань, установок, вірувань і уявлень про які-небудь аспекти довколишнього світу, відповідно до яких вони проявляють власну активність. Вплив також може зачепити почуття, цінності, мотивацію, ставлення до тих чи інших речей і явищ, поведінку свою та інших учасників політичної взаємодії [13, с.326]. Основна ціль процесу політичного лідерства – реалізація владних стосунків, втілення лідером в життя свого курсу політики через регуляцію взаємовідносин в системі зв’язків “лідер – послідовники”.

Спроможність цілеспрямовано впливати на соціально і політично вагомій сфері, верстви та групи (від еліти – до виборчого загалу), насамперед щодо прийняття важливих державних і суспільних рішень, є важливою соціально-психологічною характеристикою діяльності лідера. Не менш важливими є також основні напрями та засоби здійснення такого впливу, що у контексті реалізації влади означають зміну уявлень, думок, поведінки людей через інформаційно-пропагандистські, психологічні, адміністративні та інші засоби. Мета такого впливу – організація суспільної свідомості у вигідному для політика плані або ж застереження намірів і дій різних соціальних груп, у тому числі – опозиційних, що не відповідають існуючим бажанням, отже, надають можливість проводити в життя власні політичні задуми [4, с.7].

Вплив, як процес взаємодії між людьми, є психологічною основою лідерства. Щоб бути лідером і залишатись ним, людині мало володіти потенційною владою, – треба користуватись нею, постійно здійснювати вплив на інших людей, нав’язувати їм свою волю і проводити через них свої рішення, тобто перетворювати цих других у своїх послідовників [13, с.326]. Вплив є фіксованим моментом у відношенні “домінування-підкорення”, що виражає певні зусилля лідера у напрямку досягнення цілей особистості, групи, суспільства. Сукупність особливих способів впливу реалізуються в формах *зараження, навіювання, переконання і наслідування* [11, с.153].

По-перше, це *зараження* – емоційний вплив, котрий здійснюється через передачу певного психічного стану в несвідоме засвоєння даного стану [11, с.153]. При наявності зворотнього зв’язку, зараження може наростати завдяки взаємній індукції, набуваючи вигляду циркулярної реакції. Така реакція сприяє ефективним масовим акціям, публічному сприйняттю ораторських виступів і слугує додатковим об’єднальним фактором [16, с.121]. По-друге, це *навіювання* – емоційно-вольовий, цілеспрямований, неаргументований вплив, що здійснюється через передачу інформації, котра некритично сприймається і приймається однозначно як об’єктивна [11, с.153]. Зміст навіювання включений в інформацію у прихованому, замаскованому вигляді і характеризується неусвідомленістю, непомітністю, мимовільністю його засвоєння [16, с.57]. По-третє, це *переконання* – вербальний вплив; він здійснюється в раціональних чи в псевдорациональних формах через запропоновану інформацію і має на меті досягнення з нею свідомої згоди [11, с.153]. Яскрава мова, спрямована на велику аудиторію, діє на кожного із слухачів, потребує менших витрат “особистісної енергетики”, ніж спроба переконати когось у чому-небудь наодинці. Однак мистецтвом правильного підбору слів з метою здійснення впливу володіють не всі [7, с.26]. По-четверте, це *наслідування* – вплив, котрий здійснюється через демонстрацію конкретних зразків поведінки і має на меті прийняття й відтворення цих зразків [11, с.153].

В політичній науці є такий термін як “*політична комунікація*”; він пов’язаний з лідерством (це всі повідомлення, що прямо чи опосередковано надають змісту діяльності лідера). Завдяки їм лідер здійснює свій політичний вплив. Політична комунікація є тим потужнішим засобом впливу, чим це явище є більш приховане. Політичні повідомлення, присвячені конкретним подіям, проблемам і вирішенням, часто виглядають як констатація фактів, однак насправді утворюють певне відношення до цих фактів і специфічне розуміння змісту подій [13, с.326].

У цьому контексті слід згадати праці “раціоналістичного” напрямку стосовно лідерства і впливу на людей. Основні з них найбільш повно узагальнені в багатьох дослідженнях Б.Рейвена. Він виділив 6 основ лідерства: 1) обіцяння винагороди; 2) загроза покарання; 3) законність підкорення однієї людини іншій; 4) знання і досвід (експертна влада; базується на тому, що об’єкт приписує суб’єктові, кращі знання або здібності); 5) референтність чи ідентифікація – основа влади, котра бере початок із почуттів внутрішньої ідентичності, із відчуття єдності об’єкта і суб’єкта і, відповідно, почуття, що він (чи вона) бажає бачити речі так само; 6) інформація (переконання – влада, чи переконання, що спирається на інформацію або логічні аргументи, які суб’єкт “закидає” в об’єкт як інструмент зміни) [13, с.327].

Окрім цих шести основ лідерства і влади Б.Рейвен особливо виділив сьомий – непрямі методи впливу: замість того, аби впливати на об’єкт прямо, лідер може змінити ситуацію так, що об’єкт буде змушений підкоритись. У даному випадкові всі основи лідерства, крім останньої, включають засоби впливу, не залежать від конкретного лідера, але пов’язані з його офіційною позицією, роллю чи становищем у суспільстві; засоби впливу, безпосередньо пов’язані чи залежні від особистості лідера; вербальні, мовні засоби впливу [13, с.327].

Важливою політико-психологічною характеристикою лідера та варіантом психологічного домінування є *авторитет*, тобто вплив, який він має завдяки певним заслугам, якостям чи обставинам. *Авторитет* – це форма відносин влади, яка є необхідною для кожного керівника для того, щоб він міг керувати іншими людьми. Відсутність авторитету дорівнює втраті керівництва і лідерства, зникненню управління. У авторитета виділяють дві сторони: вплив керівника на підлеглих та підкорення людей цьому впливові [11, с.145].

Авторитет може бути істинний та хибний. Хибний авторитет завжди базується на незбігові інтересів того, хто керує людьми і – самих людей. Домагаючись власних цілей, використовуючи різні психологічні засоби для насильницького (в прямому і переносному, психологічному значенні) нав’язування своєї волі людям. При цьому лідер використовує такі конкретні види хибного авторитету як авторитет навмисне створеної “відстані”, дистанції з підлеглими, авторитет зверхності, постійних повчань та резонерства, авторитет підкупу чи авторитет “свого хлопця” і панібратства, авторитет псевдолібералізму у відносинах з підлеглими.

Істинний авторитет – це такий вплив на людей, така влада над ними, котрі відповідають їхнім інтересам, і які власне тому добровільно приймаються ними. Вплив керівника, що володіє таким авторитетом, зазвичай складається з двох моментів: 1) формальний (офіційний) вплив, пов’язаний з авторитетом організації і посади, яку займає керівник; 2) неформальний (неофіційний), людський вплив, пов’язаний з особистісними якостями керівника. Тільки оптимальне поєднання цих моментів є основою істинного авторитету [11, с.145].

Варіантами силового домінування є *примус* та *насилля*. З одного боку, примус існує в кожному режимі: деякі громадяни не погоджуються з певними політичними кроками, частина з них не погоджується з принципами, на яких ці кроки базуються. З іншого боку, обсяг примусу помітно варіює навіть в авторитарних державах. Примус – явище взагалі погано вивчене, а ще гірше виміряне. Його застосовують в ситуації відкритого протиставлення суб’єкта і об’єкта діяльності, коли суб’єкт має право вимагати послуху і володіє засобами для його забезпечення. Під примусом розуміємо спонукання інших до потрібної нам поведінки за допомогою погрози у разі непослуху застосувати різноманітні санкції [18, с.30-31].

Терор, організоване насилля використовувались в управлінні політичними лідерами досить часто, аби продемонструвати, що сила такого роду зазвичай породжує поступливість, покірність навіть з боку тих, хто особисто не відчуває на собі біль його наслідків [17, с.94].

Насилля суміжне із позбавленням іншої сторони якогось добра (території, всього чи частини майна, а також безпеки, самостійності, свободи вибору і т.д.), позбавлення її певних прав (в тому числі і елементарних), позбавлення доброго імені. Тут головною умовою, яку не можна уникнути, чи головною ціллю самою по собі, джерелом задоволення є заподіяння шкоди чи кривди іншій стороні. В такому разі, вплив через примус полягає в безпосередньому і, що найголовніше, – в деструкційному застосуванні сили. Сила фізична чи потужна психічна перевага використовується не тільки для того, щоб примусити іншу сторону виконати нашу волю, а, в більшій мірі, для того, аби її нейтралізувати чи знищити [18, с.34]. Насилля – найефективніший і найшвидший в перспективі метод, однак він малоефективний як основний метод збереження влади протягом довготривалого періоду [5, с.64].

В системі стосунків, що фіксує поняття домінування-підкорення, знаходить визначення і таке поняття як *політична влада* – варіант політичного домінування; за своєю суттю вона представляє одну із сторін нерівності у стосунках між суб'єктами (у даному випадку – лідерами) та об'єктами (послідовниками) політики, в яких легітимно має місце панування і підкорення. Влада дозволяє тим, хто нею володіє, здійснювати свою волю, вирішальний вплив на підлеглих і таким способом добиватись власної цілі. Влада – це право, яким наділений соціальний суб'єкт – лідер (зокрема, завдяки своєму соціальному статусові в суспільстві чи в його інституті). Звичайно, влада, яка йде зверху, розповсюджується на більшу кількість людей, ніж влада тих, хто знаходиться внизу, однак самі взаємовідносини між її носіями і тими, хто їм підкоряється, не залежать безпосередньо від їхнього місця на соціальній драбині.

Щодо економічного домінування, то політологи-біхевіористи, зокрема, розвинули ідею про політику як “ринку”, розповсюдивши її на сферу політичних відносин. “Політична арена стає ринком влади” – в цьому афоризмі Дж.Кетліна виражена суть всієї поведінкової концепції. Влада продається і купується – і здійснюється завдяки цим відносинам [2, с.92]. Політичні суб'єкти активно діють на ринку влади, намагаючись вигідно використати ресурси, що у них є (від природної волі до влади, до накопичених запасів, котрі мають уже реальний, матеріальний об'єм), де ці ресурси і отримують суспільне визнання. В реальності (економічній, соціальній) ринок має не тільки позитивні характеристики. Вільна конкуренція веде до соціальної диференціації, загострення внутрішніх протиріч суспільства і перетворюється в боротьбу соціальних індивідів, груп, шарів, класів, бо має на меті досягти економічної і політичної влади (тут використовуються засоби, котрі зовсім не збігаються з нормами “ідеального ринку”. Обман, порушення законів, нехтування моральними і правовими нормами, грубий силовий тиск, демагогія, підкуп і шантаж – усе це стало звичною практикою “ринку влади” [2, с.92]. Тут стосунки між суб'єктом і об'єктом розвиваються як при торзі. Для розуміння таких стосунків дослідники використовують головним чином моделі економічного обміну. Тобто, відбувається обмін між слухняністю і винагородою. Вони функціонують як товар. Ефект винагороди буде визначатись тим, яка її цінність для об'єкта впливу і наскільки великими є, на його думку, витрати, що їх він терпить, проявляючи слухняність, тобто, йдеться про ціну слухняності. Мову торгу владні суб'єкти намагаються не афішувати, а частіше використовують її в приватній сфері. Продемонстрований публічно, цей стиль шокує публіку, тому повідомлення про подібні політичні домовленості або взагалі відсутні, або маскуються [8, с.104-105].

Політичне лідерство фіксує морально-політичні та психологічні стосунки між суб'єктом і об'єктом політики, котрі не є механічними. Потреба в лідерах виникає тоді, коли об'єкт шукає мету подальшого розвитку й шляхи її досягнення або пропонує нові засоби реалізації раніше поставлених завдань. Суб'єкт пропонує своє розуміння першого й другого, згуртовує об'єкт (коли погляди збігаються) й забезпечує просування вперед. Отже, лідером стає не той, хто найбільше цього бажає, а той, за ким люди йдуть без примусу [3, с.285].

Лідерство – процес двосторонній, оскільки об'єкт не лише сам обирає собі лідерів, а певною мірою корегує їхню політичну поведінку [3, с.285].

Не лише лідери, а й інші суб'єкти і об'єкти політики (послідовники) мають засоби впливу на лідерів. Звичайно, група також впливає на свого лідера. Інколи вожаки передчувають, куди їх “стадо” готове рушити. Політичні кандидати знають, як читати опитування громадської думки. Лідер, який занадто відхиляється від групових стандартів, може бути відкинутий. Справжні лідери переважно залишаються із більшістю, використовують свій вплив з розумом [9, с. 396]. Послідовники можуть по-різному реагувати на лідерські дії і включатись у процес політичної комунікації, – як його союзники чи опоненти. Можуть чинити дії відповідно до волі лідера або ігнорувати її. Процес взаємодії лідера і послідовників – динамічний, майже нескінченний. Лідер постійно повинен завойовувати свою провідну позицію у своїх послідовників. Ще Нікколо Макіавеллі писав: “Що стосується, зокрема, володарів, то нам доводиться бачити, як деякі з них, котрі ще недавно володарювали, втрачають тепер владу, хоча, як здається, не змінились ні складові їхнього характеру, ні яка-небудь їхня риса...” [12, с.256]. Послідовники коректують своє ставлення до лідера або вибирають нового. Лідер, який намагається завоювати і зберегти своїх послідовників і офіційне становище, повинен бути постійно діяльним і не припиняти здійснювати свій вплив. Однак, щоб досягнути успіху, він повинен використовувати різноманітний арсенал засобів, вибирати різні методи і стратегії впливу [13, с.326].

При такому розгляді процесу політичного лідерства на перший план виступають стосунки між лідером і послідовниками, що є важливим детермінантом цього процесу. Невипадково деякі автори вважають стосунки “лідер – послідовники” домінуючим фактором, котрий визначає лідерство. Наприклад, М.Едельман вважає, що лідерство визначається особливою ситуацією і проявляється у відповіді послідовників на дії і звернення лідерів [13, с.314]. Якщо вони відповідають позитивно, підтримують їх, то це лідерство, якщо ні – лідерством таке назвати не можна.

Отже, можемо зробити загальний висновок словами Г.Пейджа; він вважає, що “політичне лідерство – це поведінка людей, що знаходяться в позиції влади, їх суперників, їх взаємодії з іншими членами суспільства” [13, с.314]. Феномен лідерства є особливою проблемою в політичній науці. Феномен лідерства – це “людський вимір” однієї із найважливіших проблем усієї політичної науки і практики – проблеми влади. З одного боку, в політико-психологічному вимірі – це здатність володарюючих (“верхів”) примусити собі підкорятись, тобто деяка потенція лідера, політичного інституту чи режиму. З другого боку, влада в тому ж політико-психологічному вимірі означає готовність “низів” підкорятись “верхам”. Так виникають обидві сторони однієї медалі феномену лідерства: здатність “верхів” і готовність “низів” [11, с.208]. І яка вага участі кожного із цих компонентів, залежить від багатьох обставин, а точніше від кожного конкретного випадку. Вивчення феномену лідерства дозволяє розглядати дані компоненти в єдності і взаємовпливові.

Висновки. Проаналізовано особливості суб’єктно-об’єктної взаємодії в процесі політичного лідерства, які визначають його зміст. Тут підкреслюється, що така взаємодія є “несиметричною”, оскільки суб’єкт цього політичного процесу (лідер) домінує над об’єктом (послідовниками), застосовуючи вплив, авторитет, примус, насилля та підкуп. Беручи до уваги те, що лідерство – процес двосторонній, не заперечується, також, неабияка роль послідовників, котрі здатні за певних умов впливати на самого лідера, корегуючи його поведінку.

Перспективи дослідження. Ефективність політичного лідерства залежить від вибору лідером конкретних засобів та методів впливу, – тобто, політичних технологій, тому, на нашу думку, поглиблювати дослідження сформульованої проблеми надалі необхідно вести в цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев С. Политические движения и политические процессы // Социально-политические исследования. – 1991. – № 8.
2. Алюшин А., Порус В. Власть и “политический реализм” // Очерки современной политической психологии запада. – М., 1989.
3. Бебик Б. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. – К.: МАУП, 2001.
4. Гуцал А., Недбаєвський С. Політичний лідер в історичному інтер’єрі // Internet: www.niurr.gov.ua/uhr/publishing/panorama1~2_99/me_1_gu/htm
5. Ильин М., Мельвиль А. Власть // Политические исследования. – 1997. – № 6.
6. Зацетин В. Лидерство – М., 1973.
7. Зимбардо Ф., Ляйпте М. Социальное влияние. – С.-Пб.: Питер, 2000.
8. Имидж лидера. Психологическое пособие для политиков / Под. ред. Е.Егоровой-Гантман. – М.: Об-во “Знание”, Россия, 1994.
9. Майерс Д. Социальная психология. – С.-Пб.: Питер, 2000.
10. Основи політичної науки. Шпора друга. Політичні процеси, системи та інститути / Б.Кухта, А.Романюк, Л.Старецька, Л.Узрин. – Львів: Кальварія, 1997.
11. Ольшанский Д. Основы политической психологии. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001.
12. Пайнс Е., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – С.-Пб.: Питер, 2000.
13. Политическая психология: Учебное пособие для вузов / Под. общей ред. А.Деркача, В.Жукова, Л.Латвева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001.
14. Політичні структури і процеси в сучасній Україні. Політологічний аналіз. – К.: Наукова думка, 1995.
15. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанська, Я.Косміна. – Київ: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000.
16. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.Петровского, М.Ярошевского. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1990.
17. Салмин А. Политический процесс и демократия // Социально-политические науки. – 1991. – № 6.
18. Karwat M. Sztuka manipulacji politycznej. – Torun’: Wydawnictwo Adam Marszalek, 1999.